

КОТВЯКОВСЬКИЙ Ю. О.,
старший викладач кафедри правосуддя
(Сумський національний аграрний університет)

УДК 347.918.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

У статті аналізуються визначені Законом України «Про третейські суди» підстави оскарження рішень третейських судів. Розглядається зв'язок таких підстав із завданням та принципами третейського судочинства, досліджується їх сутність та зміст, а також вносяться пропозиції щодо вдосконалення третейського законодавства у частині конкретизації предмету спору у третейській угоді та підстав визнання такої угоди недійсною.

Ключові слова: третейський суд, компетентний суд, підстави оскарження рішення третейського суду, третейська угода, склад третейського суду.

В статье анализируются определенные Законом Украины «О третейских судах» основания обжалования решений третейских судов. Рассматривается связь таких оснований с задачами и принципами третейского судопроизводства, исследуется их сущность и содержание, а также вносятся предложения по совершенствованию третейского законодательства в части конкретизации предмета спора в третейском соглашении и оснований признания такого соглашения недействительным.

Ключевые слова: третейский суд, компетентный суд, основания обжалования решения третейского суда, третейское соглашение, состав третейского суда.

The article analyses reasons to appeal against the arbitration court decision determined by the Law of Ukraine “On Arbitration Courts”. The connection of such reasons with the task and principles of arbitration proceedings is examined, their essence and content are investigated, and proposals are made to improve the arbitration legislation in terms of concretizing the subject matter of the dispute in an arbitration agreement and the reasons for recognizing such an agreement as invalid.

Key words: arbitration court, court of competent jurisdiction, reasons to appeal against the arbitration court decision, arbitration agreement, composition of the arbitration court.

Вступ. Ефективність третейської форми захисту прав і законних інтересів особи пов'язана не лише з чітким дотриманням вимог законодавства третейським судом при розгляді спору, а також із можливістю оскарження третейського рішення. Попри передбачену Законом України «Про третейські суди» остаточність такого рішення, законодавцем визначений вичерпний перелік підстав, за наявності яких рішення третейського суду підлягає скасуванню. Усвідомлення особою, щодо прав і обов'язків якої прийнято рішення третейським судом, змісту цих підстав дозволяє такій особі передбачити перспективи розгляду компетентним державним судом її заяви про скасування рішення третейського суду та логічно вибудувати свої дії у процесі судового розгляду її заяви. Саме цим обумовлена необхідність дослідження питання щодо підстав оскарження рішень третейських судів.

Проблеми третейського судочинства були предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них: Ю. Д. Притика, С. О. Юлдашев, М. П. Курило, Г. П. Тимченко, В. В. Комаров, М. М. Ясинко, О. Ю. Скворцов, О. М. Циганова, С. А. Курочкін, О. І. Зайцев, М. О. Попов, О. О. Виноградова, В. О. Гавриленко, Г. В. Севастьянов, Р. М. Гімазов, С. Ж. Соловий, Р. Давид та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження правової сутності і змісту підстав оскарження рішень третейських судів, практики розгляду судами таких справ та внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Результати дослідження. Кожна особа, яка брала участь у судовому розгляді спору як стороною, третя особа має право, у разі незгоди з рішенням суду, оскаржити його в установленому законом порядку. Таке право надається також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Дані положення є характерними для всіх видів судових проваджень. Разом з тим, приймаючи рішення про оскарження, особа повинна чітко розуміти підстави, які дають їй право щодо такого оскарження. Вони, з одного боку, визначаються завданнями судочинства, а з іншого – окремими закріплені у процесуальному законодавстві.

Розглянемо ці два підходи з точки зору третейського судочинства.

Так, завданням третейського суду є захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до закону (ст. 3 Закону України «Про третейські суди»).

Таке завдання третейського судочинства у практичній площині, насамперед, здійснюється на основі принципів законності, рівності учасників третейського розгляду перед законом і третейським судом, незалежності третейського суду, змагальності та добровільності, всебічності, повноти та об'єктивності вирішення спорів, обов'язковості рішень третейського суду (ст. 4 Закону України «Про третейські суди») та можливостей, а відповідно і підстав, щодо оскарження рішень третейського суду у випадках, передбачених ст. 51 даного Закону.

Таким чином, завдання третейського суду та принципи його діяльності не лише доповнюють один одного, але і впливають на всю процедуру третейського розгляду, визначаючи при цьому підстави та порядок оскарження рішень третейських судів.

З урахуванням даних обставин ми можемо сказати, що за своїм змістом завдання третейського суду і можливість оскарження рішень третейських судів є взаємопов'язаними правовими категоріями, оскільки як одне, так і інше поняття спрямовується на правовий захист прав і охоронюваних законом інтересів особи.

Попри це, завдання третейського суду все ж мають узагальнюючий характер, і насамперед фокусуються на загальних питаннях захисту майнових чи немайнових прав та інтересів особи з точки зору норм матеріального права та процесуальних принципів. У той же час підстави оскарження рішень третейських судів та їх скасування пов'язуються із питаннями процесуально-організаційного характеру, зважаючи на наступне.

Так, ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди» визначено вичерпний перелік підстав для оскарження рішення третейського суду, зокрема:

- 1) невідповідності третейському суду справ, по яких прийнято рішення даним органом;
- 2) прийняття третейським судом рішення у спорі, не передбаченому третейською угодою, або вирішенні цим рішенням питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише та частина рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;
- 3) визнання компетентним судом недійсною третейської угоди;
- 4) прийняття рішення складом третейського суду, який не відповідав вимогам статей 16-19 Закону України «Про третейські суди»;
- 5) вирішення третейським судом питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі (ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди»).

Проблемні питання підвідомчості справ третейським судам досліджувалось нами раніше [1, 57; 2, 125]. Інші підстави оскарження рішень третейських судів до компетентних державних судів розглянемо більш детально у рамках даного дослідження.

Суттєвою підставою для оскарження та скасування рішення третейського суду є прийняття його у матеріально-правовому спорі, який не передбачено третейською угодою, або цим рішенням вирішено питання, які виходять за межі третейської угоди. Безумовно, сторони повинні особливу увагу приділяти цьому, по суті основному, процесуальному питанню третейського судочинства, оскільки третейською угодою визначається предмет спору. Ч. 4 ст. 12 Закону України «Про третейські суди» закріплює письмову форму як єдину форму третейської угоди. Вона може виражатись як у формі окремої письмової угоди, так і як третейське застереження у договорі, контракті, листах, телетайпних чи телеграфних повідомленнях, чи підтвердження про укладення третейської угоди у відзиві на позов.

Теоретично такі форми третейської угоди можна сприйняти, але на практиці такий вільний підхід до її формування може потягнути за собою певні ускладнення, оскільки в угоді повинно бути детально закріплено не лише найменування та місцезнаходження сторін, місце та дата її укладення, а і весь обсяг питань матеріально-правового характеру з їх персоніфікованим змістом. Зокрема, третейська угода повинна містити вказівку на майно чи суму коштів, які зазначаються як спірні, оскільки в іншому випадку ці не уточнені питання можна буде трактувати так, як вигідно кожній зі сторін третейської угоди. Це, у свою чергу, може потягти за собою скасування рішення третейського суду, оскільки відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди» при ухваленні третейським судом рішення у спорі, не передбачуваному третейською угодою, воно підлягає скасуванню повністю або у частині, яка виходить за межі такої угоди.

Саме з цих підстав ми вважаємо, що потрібно деталізувати норму ч. 5 ст. 12 Закону України «Про третейські суди», виклавши її у наступній редакції: «Третейська угода укладається у письмовій формі, і вважається укладеною якщо вона підписана сторонами.

У третейській угоді повинно бути зазначено:

- а) найменування сторін, їх місцезнаходження, поштові адреси та засоби зв'язку;
- б) грошова оцінка майнового спору чи вказівка на конкретне спірне майно;
- в) перелік конкретних питань, які мають спірний матеріально-правовий характер;
- г) місце і дата укладення третейської угоди.

У разі, якщо між сторонами було укладено договір, який містить третейське застереження, при виникненні спору щодо даного договору сторони додатково укладають третейську угоду, яка повинна містити вказані положення».

Визнання третейським судом третейської угоди недійсною, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», є безумовною підставою для скасування рішення третейського суду. Разом з тим, законодавець не конкретизує і не розкриває підстав, за наявності яких компетентний суд може визнати третейську угоду недійсною.

Безумовно, у питанні дійсності третейської угоди можна виходити з позиції загальних вимог щодо чинності правочинів, визначених у ст. 203 Цивільного кодексу України. У цьому зв'язку В. М. Кравчук та О. І. Угриновська вказують, що третейська угода є різновидом цивільно-правового правочину, тому вона має відповідати також вимогам, встановленим цивільним законодавством [3, с. 32]. Разом з тим, наголошуючи на подвійній природі третейської угоди Ю. Д. Притика вказує, що третейська угода, з одного боку, є інститутом приватного права, тобто є результатом волевиявлення учасників цивільно-правових відносин та має ознаки цивільно-правового договору, а з іншого боку, є підставою зміни публічного порядку вирішення спорів, що виходить за рамки приватноправових відносин і не вкладається у рамки цивілістики [4, с. 267].

Ми вважаємо, що третейське законодавство у частині укладення третейської угоди повинно слугувати «дорожньою картою» як для фізичних, так і юридичних осіб, які укладають таку угоду. Неточність регулятивних норм законодавства завжди дає суб'єкту привід до зловживання правом. Виходячи з цього ми вважаємо, що є необхідність розкрити поняття «недійсності» третейської угоди, визначивши конкретні щодо цього передумови, які б давали право особі на оскарження рішення третейського суду з підстав недійсності такої угоди. Під такими підставами необхідно розуміти незаконність змісту третейської угоди, що виражається:

- а) у підписанні третейської угоди не уповноваженою на це особою;
- б) якщо третейська угода викладена у формі листування без визнання сторонами такого листування третейською угодою, без визначення конкретних спірних матеріально-правових питань, які вони вважають можливим передати на розгляд до конкретного постійно діючого третейського суду чи третейського суду ad hoc;
- в) у третейській угоді зазначені спірні матеріально-правові питання, які вже були предметом розгляду іншими судами, і щодо цього є рішення чи ухвали суду, які набрали законної сили або дані питання знаходяться на стадії такого розгляду або рішення по них ще не вступило у законну силу;
- г) невідповідність третейської угоди внутрішньому законодавству чи міжнародним зобов'язанням України;
- д) у третейській угоді зазначено спірні питання, які не підвідомчі третейському суду;
- е) якщо третейська угода стосується вирішення прав, обов'язків та інтересів третіх осіб;
- ж) якщо стороною третейської угоди є нерезидент України;
- з) якщо зміст третейської угоди суперечить регламенту третейського суду, оскільки останній є невіддільною частиною третейської угоди.

Таким чином, можна виділити цілий ряд конкретних підстав, які у разі їх не врахування можуть призвести до визнання недійсною третейської угоди компетентним судом. Всі ці підстави повинні бути внесені до Закону України «Про третейські суди», зокрема у п. 3 ч. 3 ст. 51 даного Закону, оскільки при визнанні недійсною третейської угоди, компетентний суд повинен посилається на певні щодо цього законодавчі підстави.

Іншою підставою оскарження та скасування рішення третейського суду, яку доцільно розглянути у рамках даного дослідження, є невідповідність складу третейського суду, що прийняв рішення вимогам ст. 16-19 Закону України «Про третейські суди» (п. 4 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди»). Тобто такий склад був сформований некоректно всупереч ст. 17 Закону, або не відповідав вимогам ст. 16 Закону, чи мала місце невідповідність особи, яка претендувала на статус судді третейського суду вимогам ст. 18 Закону, а також якщо мали місце підстави для відводу чи самовідводу суддів, які не скористалися цим, хоча і були явно чи опосередковано зацікавлені у результатах вирішення справи, яку вони розглядають.

Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону формування складу третейського суду у постійно діючому третейському суді здійснюється у порядку, встановленому регламентом третейського суду. Формування складу третейського суду для вирішення конкретного спору здійснюється у порядку, погодженому сторонами.

У разі колегіального розгляду спору такий склад налічує три і більше третейських суддів, які призначаються або обираються кожною стороною у рівній кількості, а обрані у такий спосіб третейські судді обирають ще одного третейського суддю для забезпечення непарної кількості третейських суддів. Саме у цьому питанні сторони часто мають проблеми, оскільки на час розгляду справи погоджений сторонами склад суддів може змінитись з різних причин, зокрема хвороби суддів, відрядження і т. д.

Безумовно, третейський суд не буде повноважним якщо в його склад входив суддя, який не був внесений до списку суддів постійно діючого третейського суду, у разі розгляду справи таким судом, або якщо особа, яка дала згоду на її обрання чи призначення третейським суддею, буде відведена однією зі сторін, чи є заінтересованою особою, яка не заявила самовідвід, і продовжила розгляд справи по суті, чи відносно судді наявним є вирок суду, який вступив у законну силу, або рішення суду щодо визнання судді обмежено дієздатним чи недієздатним.

Разом з тим, наявність підстав до відводу чи самовідводу третейського судді є для третейського судочинства найбільш складним і доволі спірним процесуальним питанням. Складність цього питання полягає у тому, що сторони, треті особи, їхні представники у це питання, як правило, привносять свою суб'єктивну складову, оскільки законодавець дає особі самостійно визначити пряму чи опосередковану заінтересованість третейського судді у результатах розгляду справи. У той же час, відвід третейського судді, як правило, можливий, якщо стороною встановлені обставини, які дозволяють вважати суддю «упередженим або необ'єктивним» щодо справи, яку він розглядає (ст. 19 Закону України «Про третейські суди»). Такий підхід до відводу суддів характерний не лише для третейського судочинства, а і для суддів державних судів, що визначено п. 2 та 4 ч. 1 ст. 20 ЦПК України. Водночас, особливістю інституту відводу у третейському судочинстві є встановлена законом можливість усунення від розгляду справи третейського суддю, не лише за наявності у нього особистої зацікавленості, а також за погодженням між сторонами, наприклад, через втрату довіри.

Загалом, інститут відводу судді від участі у розгляді конкретної справи, як слушно вказує суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ А. В. Маляренко, це одна із найважливіших гарантій здійснення правосуддя неупередженим та справедливим судом. Він покликаний ліквідувати найменшу підозру у заінтересованості судді у результатах розглядуваної справи, навіть якщо такої заінтересованості немає, бо тут головним є публічний інтерес [5, с. 86].

Іншою підставою права на оскарження рішення третейського суду є вирішення третейським судом питання про права і обов'язки осіб, які не брали участі у справі. Це положення є справедливим, оскільки дані особи не є стороною матеріально-правового спору, не висловлювали волевиявлення щодо вирішення у третейському суді питання про власні права та обов'язки і взагалі можуть лише дотично мати відношення до матеріально-правового спору сторін. У той же час інколи у судів загальної юрисдикції існують певні проблеми із застосуванням даної підстави у судовій практиці.

Так, рішенням Господарського суду м. Києва, ухваленим 11.06.2009 року у справі № 45/144, було скасовано рішення Постійно діючого Третейського суду при Асоціації «Українська спілка правників» від 13.02.2009 р. саме з підстави, передбаченої п. 5 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди». При розгляді справи судом першої інстанції було встановлено те, що між позивачем – ТОВ «РА Експерт груп» та відповідачем – ЖБК «Індикатор-10» існував договір № 3/О, у п. 7.1 якого сторонами було зроблено третейське застереження наступного змісту: «всі спори, розбіжності або вимоги, які виникають з даного договору або в зв'язку з ним, у тому числі такі, що стосуються його виконання, порушення, припинення або визнання недійсним, підлягають вирішенню у Постійно діючому Третейському суді при Асоціації «Українська спілка правників» у відповідності з його регламентом». Підставою ж до скасування рішення постійно діючого третейського суду стало те, що відповідача не було належним чином повідомлено про розгляд справи третейським судом і задоволено позов ТОВ «РА Експерт груп» про визнання договору продовженим та зобов'язання укласти додаткову угоду [6].

На нашу думку, Господарський суд м. Києва при вирішенні вищевказаної справи дещо невірно застосував норму п. 5 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», що впливає з аналізу даного положення, а також ч. 2 ст. 51 вищевказаного Закону. Відповідно до останньої норми рішення третейського суду може бути оскаржене сторонами, третіми особами, а також особами, які не брали участь у справі, у разі, якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки. У даній справі ЖБК «Індикатор-10» було стороною спору, щодо якої третейський суд і допустив певні процесуальні порушення. У даному випадку з рішення Господарського суду м. Києва вбачається, що заявник брав участь у справі, однак не брав участь у судовому засіданні третейського суду, а тому повинен був оскаржувати відповідне рішення як сторона, а не як особа, що не брала участь у справі, у разі, якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки.

Висновки. На сьогодні у чинному законодавстві є цілий ряд процесуальних підстав щодо оскарження та скасування рішень третейських судів, які характеризуються насамперед своєю суб'єктивністю, оскільки всі такі передумови виникають на основі дій як сторін третейського судочинства, так і самого третейського суду.

Зважаючи на вищевикладене, можна стверджувати, що під підставами оскарження рішень третейських судів необхідно розуміти такі відокремлені порушення процесуально-організаційного характеру, які визначені Законом України «Про третейські суди», та, у разі встановлення їх наявності компетентним судом, мають наслідком безумовне скасування рішень третейських судів. Наявність встановленої законом саме такої можливості скасування рішення третейського суду компетентним державним судом, з одного боку, слугує додатковою гарантією прав учасників третейського розгляду, а з іншого, спонукає третейські суди до дотримання встановленої процедури розгляду справ.

Список використаних джерел:

1. Котвяковский Ю. А. Отдельные вопросы взаимодействия третейских судов с системой общих судов Украины / Ю. А. Котвяковский // «Legea si Viata» Международный научно-практический правовой журнал. № 6. – 2016. – С. 55-59.
2. Котвяковский Ю. О. Особливості третейського розгляду цивільних та господарських справ / Ю. О. Котвяковский // Вісник Херсонського державного університету. – Херсон, 2016. – № 1. – С. 123-127.
3. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. – Х. : Фактор, 2010. – 786 с.
4. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин у третейському суді : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 / Ю. Д. Притика. – К., 2006. – 632 с.
5. Маляренко А. В. Про упередженість як підставу дисциплінарної відповідальності суддів / А. В. Маляренко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 1 (4). – С. 81–89.
6. Рішення Господарського суду м. Києва від 11.06.2009 р. у справі № 45/144 // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3877861>.

ЛИСЕНКО В. А.,
адвокат

УДК 347.921.3(477)(045)

ВСТУП ТА УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТРЕТІХ ОСІБ, ЩО ЗАЯВЛЯЮТЬ САМОСТІЙНІ ВИМОГИ ЩОДО ПРЕДМЕТА СПОРУ: ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблематики практичних моментів реалізації процесуальної правосуб'єктності третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у цивільному процесі. Проаналізовано питання теорії і практики участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у цивільному процесі. Зроблені відповідні висновки щодо необхідності вдосконалення чинного законодавства з метою усунення перешкод на шляху практичної реалізації третіми особами, що заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, своїх прав та законних інтересів.

Ключові слова: *третья особа без самостійних вимог щодо предмета спору, цивільний процес, вступ у справу, позов третьої особи.*

Статья посвящена исследованию проблематики практических моментов реализации процессуальной правосубъектности третьих лиц, заявляющих самостоятельные требования относительно предмета спора в гражданском процессе. Проанализированы вопросы теории и практики участия третьих лиц, заявляющих самостоятельные требования относительно предмета спора в гражданском процессе. Сделаны соответствующие выводы о необходимости совершенствования действующего законодательства с целью устранения препятствий на пути практической реализации третьими лицами, заявляющими самостоятельные требования относительно предмета спора, своих прав и законных интересов.

Ключевые слова: *третье лицо без самостоятельных требований относительно предмета спора, гражданский процесс, вступление в дело, иск третьего лица.*

